

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXV

Івано-Франківськ, 2011

Екологізація аграрного законодавства України: суть та напрями

УДК 349.42

Сільське господарство органічно пов'язане з використанням земель, водних та інших природних ресурсів. Тому невід'ємною складовою виробничо-господарської діяльності всіх аграрних підприємств є раціональне природокористування та охорона навколишнього природного середовища. При цьому, як справедливо зазначають вчені, у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності виділяються два аспекти взаємодії екологічних і економічних факторів в сільському господарстві: охорона навколишнього природного середовища від негативного впливу сільськогосподарського виробництва і охорона сільського господарства від негативного впливу навколишнього середовища [1, с. 346; 2, с. 422; 3, с. 212; 4, с. 172].

Важливим засобом мінімізації негативного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля є правове забезпечення дотримання екологічних вимог у процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності. Тому аграрне законодавство України покликане регулювати суспільні відносини в аграрному секторі економіки з урахуванням взаємозв'язку сільськогосподарського виробництва з навколишнім природним середовищем.

Проблеми екологізації галузей законодавства досліджувалися переважно представниками еколо-правової науки: В. І. Андрейцевим, С. О. Боголюбовим, А. П. Гетьманом, О. К. Голіченковим, О. С. Колбасовим, В. В. Костицьким, С. М. Кравченко, Н. Р. Малишевою, В. Л. Мунтяном, В. В. Петровим, В. К. Поповим, Ю. С. Шемшученком та іншими авторами. Окремих питань екологізації нормативно-правових актів аграрного законодавства торкалися у своїх працях юристи-аграрники: В. В. Носік, І. І. Карашап, П. Ф. Кулинич, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, М. В. Шульга, В. З. Янчук та інші вчені. Одночасно слід констатувати відсутність самосійних комплексних досліджень проблем екологізації аграрного законодавства України у вітчизняній юридичній науці.

Метою статті є з'ясування поняття, юридичної сутності та основних напрямів екологізації сучасного аграрного законодавства України.

На думку М. Ф. Реймерса, сучасні процеси екологізації охоплюють всі сторони життя людей (науки, знання, ідеології, промисловості, сільського господарства, транспорту, демографічної політики тощо) [5, с. 171, 214-249]. У зв'язку з цим в сучасний період науковцями обґрунтовується концепція екологізації суспільного розвитку, що передбачає "екологізацію економічної і соціальної політики та оздоровлення духовної сфери за допомогою системи ефективних інструментів з метою забезпечення стійкості екологічних систем і усунення глобальних, національних і регіональних екологічних загроз" [6, с. 99]. Складовою екологізації суспільного розвитку є екологізація законодавства.

О. К. Голіченков визначає поняття "екологізації законодавства" як впровадження норм екологічного права в акти тих галузей законодавства, які регулюють управлінську, господарську, рекреаційну і іншу діяльність, що в тій чи іншій мірі впливає на природне довкілля [7, с. 366].

Екологізація є важливим правовим явищем, що стосується практично всіх галузей законодавства. Вона об'єктивно зумовлюється глобальними екологічними проблемами, а також посиленням міжгалузевих зв'язків у системі права і законодавства, взаємопроникненням різних галузей права та потребою в інтеграції правового регулювання суспільних відносин.

Оскільки у сільському господарстві землі та інші природні ресурси використовуються як основні засоби виробництва, процес виробництва сільськогосподарської продукції в юридичній науці запропоновано називати спеціальним терміном "землекористання" [8, с. 4-5, 24]. Тому потреби екологізації законодавства про сільськогосподарську виробничу діяльність мають особливе значення.

Аграрне законодавство України повинно забезпечувати оптимальне співвідношення між екологічними та економічними інтересами у процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності. Як зазначає Л. Ф. Усманова, ефективність природокористування і охорони навколишнього природного середовища в сільському господарстві можлива за умов всебічної екологізації аграрного законодавства [9, с. 22-23].

Екологізація аграрного законодавства України полягає у втіленні екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, що регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність. Основним завданням такої екологізації є нормативне закріплення оптимальної міри впливу аграрного виробництва на навколишнє природне середовище з урахуванням специфіки такого впливу [9, с. 27].

Як справедливо відзначив В. Л. Мунтян, правовий захист навколишнього середовища в сільському господарстві здійснюється у кількох напрямках: "охорона і підвищення продуктивності земельних угідь; попередження і ліквідація забруднення земель, вод, рослинності відходами промислових, сільськогосподарських, аграрно-промислових підприємств; захист навколишнього середовища від забруднення хімічними речовинами" [3, с. 212].

Основою для екологізації аграрного законодавства є, насамперед, норми Конституції України (ст.13, 16, 50), Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", кодифіковані акти природноресурсового законодавства та ін. Закріплені в них вимоги щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів, допустимого впливу на довкілля повинні знаходити відображення у змісті нормативно-правових приписів з питань здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності.

Проте сучасні нормативно-правові акти аграрного законодавства, що визначають особливості правового статусу сільськогосподарських підприємств, та акти з питань виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі економіки містять лише окремі

правові приписи щодо раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим справедливо відзначає Є. С. Бердніков, що чинні акти аграрного законодавства "в цілому присвячені регулюванню господарських відносин в агропромисловому комплексі і є недостатньо екологізованими" [10, с. 480]. Тому одним із концептуальних напрямів розвитку аграрного законодавства України є наповнення його екологічним змістом.

При цьому мова йде, передусім, не про механічне включення законодавчо визначених екологічних вимог до нормативно-правових актів аграрного законодавства, а про формування на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин. Як вірно зазначає Н. К. Тахватуліна, суть екологізації законодавства полягає у формуванні нових правових норм шляхом включення до їх матерії еколого-правових постулатів [11, с. 16].

Слід погодитися з Л. Ф. Усмановою, що важливим на сьогодні є закріплення в нормативно-правових актах аграрного законодавства не лише відповідних обов'язків сільськогосподарських підприємств по використанню природних об'єктів та охороні навколишнього природного середовища, а й визначення правових гарантій забезпечення цих еколого-правових вимог [9, с. 22].

Важливим напрямом екологізації законодавства є закріплення екологічних вимог щодо охорони і раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. З цього приводу М. В. Шульгою послідовно обґрунтовано важливу ідею щодо необхідності екологізації земельно-правових приписів та об'єднання їх у самостійній главі Земельного кодексу [13, с. 139].

Особливе значення має також запровадження екологічних вимог та заходів щодо охорони довкілля у процесі хімізації та меліорації земель, при здійсненні різних видів виробничо-господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами, що впливають на довкілля.

Екологізація аграрного законодавства України є необхідною умовою екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що відповідає стратегічним державним цілям і потребам сталого розвитку. За справедливим переконанням Е. Р. Шамсутдінова, існує й зворотний зв'язок, адже зміст процесу екологізації законодавства залежить і від сутності фактичної екологізації, що здійснюється в різних сферах людської діяльності [13, с. 17-18].

Отже, основними напрямками екологізації сучасного аграрного законодавства є, на наш погляд, наступні:

- законодавче закріплення в актах аграрного законодавства особливостей правового статусу виробників сільськогосподарської продукції як природокористувачів;
- подальша спеціалізація екологічних вимог щодо меліорації, хімізації в сільському господарстві, здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та закріплення таких спеціалізованих правових приписів комплексного характеру на законодавчому рівні;
- нормативне забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, збереження та відтворення родючості ґрунтів (шляхом доповнення Земельного кодексу України нормами щодо охорони земель, екологізації земельно-правових приписів що регулюють відносини використання земель для потреб сільськогосподарського виробництва);
- законодавче забезпечення процесу екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що передбачає як прийняття нових нормативно-правових актів, так і внесення змін та доповнень до діючих актів з питань

впровадження прогресивних систем землеробства, ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарської виробничої діяльності тощо.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що екологізація аграрного законодавства - це концептуальний напрям його сучасного розвитку, що передбачає втілення екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, які регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність. Суть такої екологізації полягає, передусім, у формуванні на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин.

Тому важливе значення у системі майбутніх наукових досліджень матиме розробка конкретних рекомендацій щодо вдосконалення змісту і структури нормативно-правових актів аграрного законодавства шляхом включення до них еколого-правових приписів комплексного характеру.

1. Екологічне право України: Підручник / [Гетьман А. П. , Шульга М. В. , Попов В. К. та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. – Харків: "Право", 2005. – 342 с.
2. Петров В. В. Экологическое право России: Учебник для вузов / В. В. Петров. – М.: Изд-во БЭК, 1995. – 557с.
3. Мунтян В. Л. Права охорона природи в УРСР / В. Л. Мунтян. – Вид. друге, доп. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа", 1982. – 232 с.
4. Сельскохозяйственное, природоресурсовое законодательство и правовая охрана природы: Учебник [Боголепов Р. Д. , Емельянова В. Г. , Жариков Ю. Г. и др.]; под. ред. Р. Д. Боголепова, И. Ф. Панкратова. – М.: Юридическая литература, 1989. – 368 с.
5. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила принципы и гипотезы) / Н. Ф. Реймерс. – М.: Журнал "Россия Молодая", 1994. – 367 с.
6. Сиякевич І. М. Екологізація розвитку: суть, об'єктивна необхідність, принципи, інструменти, перспективи для України / І. М. Сиякевич // Науковий вісник УкрДЛТУ. 2005. – Вип. 15.6 – Львів: УкрДЛТУ. – 2005. – С. 98-103.
7. Голиченков А. К. Экологическое право России: словарь юридических терминов: Учебное пособие для вузов / А. К. Голиченков. – М.: Издательский дом "Торорец", 2008. – 448 с.
8. Титова Н. И. Продовольственная проблема: земля, труд (правовые аспекты) / Н. И. Титова. – Львов: Издательство при Львовском Государственном университете издательского объединения "Вища школа", 1989. – 182 с.
9. Усманова Л. Ф. Правовое регулирование природопользования и охраны окружающей среды в аграрном секторе экономики: Автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.06 "Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право" / Л. Ф. Усманова. – Уфа, 2000. – 48 с.
10. Аграрное, земельное и экологическое право Украины: Особенности части учебных курсов. Учебное пособие / [Беженарь А. М. , Бердников Е. С. , Бондарь Л. А. и др.]; под общ. ред. Погребного А. А. – Харьков: ООО "Одиссей", 2001. – 560 с.
11. Тахватулина Н. К. Экологизация правового регулирования: Теоретико-правовое исследование: Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теория и история государства и права; История учений о праве и государстве" / Н. К. Тахватулина. – Волгоград, 2006. – 23 с.
12. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях: Монография / М. В. Шульга. – Харьков, 1998. – 224 с.
13. Шамсутдинов Э. Р. Теоретико-методологические проблемы экологизации российского законодательства: Автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теория и история государства и права; История учений о праве и государстве" / Э. Р. Шамсутдинов. – Мытищи, 2009. – 22 с.